

НОВІ ШЕВЧЕНКОЗНАВЧІ ІДЕЇ: ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

УДК: 821.161.2: 81'25 (811.14)

Ю. Кожуховська, асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

"ЗАПОВІТ" ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В СВІТІ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ НОВОГРЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Стаття присвячена виявленню особливостей перекладів вірша "Заповіт" Т. Шевченка новогрецькою мовою. У статті здійснено порівняння перекладів Алексіса Парніса, Галини Маслюк, Літци Г. Патеракі та Яніса Рицоса. Переклади проаналізовано за такими критеріями: збереження поетичної форми, просодії, образної основи і стилістичних засобів. У статті звертається особлива увага до послідовного розвитку мелодики як аспекту, який безпосередньо впливає на образну основу "Заповіту". Методами дослідження є описовий та порівняльний.

Ключові слова: українська поезія, новогрецька мова, Т. Шевченко, поетичний переклад.

Вірш Тараса Шевченка "Заповіт" є зверненням поета до народу із закликком відродитися [2]. Написаний в 1845 році він являє собою монолог поета, який звернувся до своїх співвітчизників, будучи тяжкохворим, у формі прощального вірша-заповіту, надихаючи їх самим сформуванню своє майбутнє і отримати свободу, продовжити те, що було метою його життя. Т. М. Чернишова [5] дійшла висновку, що вірш Т. Г. Шевченка "Заповіт" містить всі основні компоненти оди "До Мельпомени" Горація і свідчить про його участь у дискусії на тему долі поета і поезії в суспільстві. Н. В. Костенко [4] спостерігає дві літературні традиції: Гораціанську (наприклад, вірши Г. Р. Державіна, О. С. Пушкіна) – це "пам'ятники" з естетичною проблематикою, де поет висловлює своє естетичне кредо, утверджує своє право на безсмертя, і Війонівську, яка започаткувала твори громадянської і політичної лірики – до неї належить "Заповіт" Т. Шевченка.

На цей час "Заповіт" Тараса Шевченка перекладено понад 150 мовами. Новогрецькою мовою вірш переклали Алексіс Парніс, Галина Маслюк, Літца Г. Патеракі та Яніс Рицос. Існує два варіанти перекладів грецького поета Яніса Рицоса: перший – вільним віршем у рамках грецької школи перекладу, а другий (він аналізується в нашій статті) – відображає також оригінал з погляду відтворення його мелодики [1]. Слід відмітити, що саме "Заповіт" став початком духовного зближення Яніса Рицоса з творчістю українського національного поета [1].

Метою статті є виявлення особливостей перекладів новогрецькою мовою вірша Т. Шевченка "Заповіт". Для досягнення мети ми проаналізували і порівняли переклади вірша за такими критеріями: 1) збереження поетичної форми оригіналу; 2) збереження просодії; 3) збереження образної основи і стилістичних засобів. Методами дослідження є описовий та порівняльний.

Для того, щоб виявити особливості кожного з перекладів, слід розглянути організацію оригінального тексту. З точки зору форми, твір написано так званим шевченківським віршем, який заснований на коломийковому розмірі: силабічному 14-складнику з чергуванням восьмискладових і шестискладових рядків. Для нього характерна жіноча рима шестискладових рядків. На цьому тримається ритм. Вірш містить шість дворядкових строф (іноді записують з поділом кожного рядка на два окремих) і має суміжне римування.

В плані поетичної форми найбільш наближений до оригіналу переклад Алексіса Парніса: вірш також складається з 6 строф, римування й рима збігаються з авторськими. Перекладач, у цілому, дотримувався коломийкового розміру, тоді як переклади Літци Г. Патеракі, Галини Маслюк та Яніса Рицоса не зберегли силабічного 14-складника. Переклади Літци Г. Патеракі і Галини Маслюк можна охарактеризувати як вільні. Форма перекладу Яніса Рицоса більшою мірою відображає оригінал: складається з 6 строф, рима й римування збігаються з українським оригіналом.

Евфонічна структура "Заповіту" розвиває і посилює думку поета. Як зазначає Н. В. Костенко [4], поет прямо говорить, що він хотів би "чути, Як реве ревучий", тобто орієнтує на слухове сприйняття вірша. В основі "Заповіту" – звукові асонанс і алітерація, які допомагають надати смислове наповнення, і приховано – на фонічному рівні – підкреслюють ідею твору. Згідно з дослідженнями А. П. Журавльова [3] про вплив звуків на сприйняття людини, можна трактувати і твір Т. Шевченка.

Поет починає вірш розмірено і спокійно, створенню цього враження сприяє використання голосних середнього підняття "о", "е" в першій і другій строфах, звучання яких передає дух свободи і обшир елементів українського пейзажу ("Серед степу широкого", "широкополі, І Дніпро, і кручі / Було видно, було чути, Як реве ревучий"). У перекладах дане поєднання виражене не дуже яскраво, проте акцент ставиться на звуці "а" (в перекладах Галини Маслюк, Літци Г. Патеракі, Яніса Рицоса), насичене вживання якого також надає віршу атмосферу роздолля. Наприклад, *"Όταν πεθάνω σκάψτε τον τάφο μου / Στης στέπας τη χωμάτινη ποδιά, / Στης πατρικής μου γης την αγκαλιά / Για να γροικώ από κει да, τ'απέραντα χωράφια..."* (в перекладі Літци Г. Патеракі); *"Σαν θα πεθάνω να με θάψετε / Πάνω στών λώφων τη γωνία, / Στον κάμπο τον πλατύν ανάμεσα, / Στηη*

λατρεμένη μου Ουκρανία. / Να βλέπω τα φαρδιά χωράφια μας..." (в перекладі Яніса Рицоса). Галина Маслюк виділяє звуки "ε" та "α": *"Σαν θα πεθάνω, θάψτε με στον τάφο, / Στη στέπα την πλατιά, / Στη Βκραίνα μου τη γλυκιά, / Τα χωράφια μας τ'απέραντα..."*.

У третій строфі з'являється епітет, який характеризується просодією – "Кров ворожу" (поєднання звуків з різкою символікою "κ", "ρ", "β"), який є першою фонічною ознакою того, що вірш являє собою не спокійне оповідання, а несе в собі потужний заклик. Фоніка новогрецької мови дозволяє передати той же зміст експресивним поєднанням звуків: "хтр" ("χθρ") в лексемі εχθρός – ворог, використане у всіх перекладах. Наприклад, "Το αίμα του εχθρού" (Літца Г. Патеракі, Яніс Рицос); "Του εχθρού το αίμα" (Галина Маслюк); "Όταν εχθρό..." (Алексіс Парніс).

Настрій четвертої строфи підкреслено "співучою" комбінацією сонорних приголосних і звуку "и" (не поширеного в новогрецькій мові), поєднання яких підводить читача до початку кульмінації вірша. Яніс Рицос відтворює настрій цієї строфи через звук "ι" – також голосний верхнього підйому: *"...βουνά και κάμπους θα ν'αφήσω / κ'ίσα στο Θεό θα προχωρήσω / να του προσευχηθώ, μα ως τότε / δεν γνωρίζω το θεο"*.

Градація збігається з кульмінацією вірша і передається асонансом звуку "α", алітерацією в звуках "β", "τ" (*"Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте / І вражою..."*), а також звуковим наповненням гнівного закликую поета "І вражою злою кров'ю волю окропіте", алітерацією ("вр", "кр") і асонансом ("ο", "υ"), які своєю виразністю висловлюють ідею вірша. Всі перекладачі передали емоційно-насичену частину вірша через алітерацію звуку "ρ". Алексіс Парніс і Яніс Рицос, крім того, використовують вибухові сполучення приголосних для посилення звукового наповнення ("сп", "пт", "нд"). Наприклад, *"Θάψτε με σηκωθείτε, / Σπάστε μαύρα αλύσια / Μ'αίμα τυράννου ραντίστε / Την απόφασή σας"* (Алексіс Парніс); *"Θάψτε με, και όρθιοι σηκωθείτε, / Τις χειροπέδες σας συντρίψτε / Και με το μαύρο, το εχρικό / Αίμα, τη Λευτεριά ραντίστε"* (Яніс Рицос); *"Θάψτε με σηκωθείτε, / Και τα δεσμά σας σπάστε / Και με το μαύρο αίμα το εχθρικό / Τη Λευτεριά ποτίστε"* (Галина Маслюк); *"Θάψτε με κι ορθώστε τα κορμιά / και σπάστε της σκλαβιάς τις αλυσίδες / Λιτάσματα, το μαύρο αίμα των εχθρών, μ'αυτό τη Λευτεριά ποτίσει!"* (Літца Г. Патеракі).

Протягом усього поетичного твору виділяється голосний "ο", таким чином, формується фон вірша, передається дух широких просторів рідного краю поета, який описується на початку вірша. Найбільшу відповідність ця особливість знайшла в перекладі Літци Г. Патеракі, в якому голосний "ο" переважає за частотою вживання над іншими звуками.

Образна основа вірша "Заповіт" ґрунтується на поєднанні стилістичних засобів. В першу чергу, привертає увагу використання

поетом епітетів. На початку вірша використано епітети, які передають ніжне ставлення поета до своєї Батьківщини: "ступу широкого", "Вкраїні милій", "лани широкополі". Переклад Алексіса Парніса не зберіг епітетів, слова "ступ" ("στῆπτα") і "Україна" ("Ουκρανία") вживаються без характеризуючих їх прикметників, третій епітет опущений. Переклади Яніса Рицоса і Галини Маслюк зберегли всі вищеназвані епітети, Галина Маслюк, дотримуючись оригіналу, уживає менш офіційну ніж в перекладах Алексіса Парніса і Яніса Рицоса ("Ουκρανία") форму "Вкраїна" ("Βκραινα"), що надає тексту милозвучність. Літса Г. Патеракі перекладає цей термін як "моя батьківська земля" ("πατρικής μου γης"); перекладач залишає тільки один епітет з трьох – "лани широкополі" ("ἀπέραντα χωράφια").

У продовженні вірша поет використовує епітет метафору "вражою злою кров'ю" (Волю окропіте)", значення якої, як згадується вище, посилено фонікою. Вираз зберігається в перекладах Літси Г. Патеракі, Галини Маслюк і Яніса Рицоса: для передання епітета "злий" вони звернулися до лексеми "μαύρος". Алексіс Парніс опускає епітет і замінює "вражою злою кров'ю" на "кров тиранів" ("αἷμα τυράννου"), "волю" на "рішення" ("ἀπόφαση"), що однак не впливає значно на сенс вірша. Для передачі семантики "окропіте" Алексіс Парніс і Яніс Рицос звертаються до більш яскравого в звуковому плані "ραντίστε" ніж "ποτίστε" в перекладах Літси Г. Патеракі, Галини Маслюк.

Тон заключним нотах вірша, емоційно забарвлених надією, вірою у світле майбутнє, додають епітет, повтор та інверсія – "Сім'ї Великій, сім'ї вольній, новій". Повтор не збережено ні в одному перекладі. Алексіс Парніс і Яніс Рицос залишають лексему "сім'я" ("οικογένεια" у Алексіса Парніса, "φαμίλια" у Яніса Рицоса). Літса Г. Патеракі замість сім'ї використовує гніздечко ("φωλιά"), для додання думки поета, а у перекладі Галини Маслюк – метафорично використовується "обійми" ("αγκαλιά"). Епітети "нової", "вільної" представлено в усіх перекладах, але виражені вони різними лексичними формами: "λεύτερη" (Літса Г. Патеракі, Алексіс Парніс, Яніс Рицос) і "ελεύθερη" (Галина Маслюк).

Семантичне навантаження у "Заповіті" отримує остання фраза – епітет "незлим тихим словом", яка набуває посилене значення і висвітлює тему пам'ятника. Переклад Яніса Рицоса точно відтворює оригінал. В інших перекладах фраза видозмінюється і акцент зміщується, але залишається тема пам'ятника. Алексіс Парніс завершує вірш *"не забудьте пом'янути тихо і мене"* ("Μή ξεχνάτε θυμηθείτε / Σιγάλα και μένα"), Літса Г. Патеракі: *"пошепткі мене пом'яніте"* ("...ψιθυριστά, / να με μνημονεύετε!"), Галина Маслюк: *"словами тихими, пошепткі пам'ять про мене живою збережіть"* ("Με λόγια γλυκά, ψιθυριστά / τη μνήμη μου ζωντανή κρατήστε").

Для посилення образного сприйняття пейзажу та емоційного ефекту висловлювання поет звертається до перифрази "ревучий", маючи на увазі Дніпро. Концентрації уваги на цьому образі сприяє тавтологічне поєднання "реве ревучий", яке має звуконаслідувальну природу. Тавтологія не відтворена в жодному перекладі, проте знайшли вираження інші особливості передачі тропу. Звукова експресія фрази знайшла відображення у всіх перекладах. Звуконаслідування ж найкраще відобразилося в перекладі Яніса Рицоса: *"τους βρόντους και τους βρυχηθμούς"*. Літса Г. Патеракі добирає близький за змістом вираз "набирає сил бурхлива ріка" (*"Ἐντρέιεται το θεριακό πτόσι"*), а Галина Маслюк передає фразу як "лютий рев" (*"Τους άκρίουσ του βρυχηθμούσ"*), тобто замість перифрази в двох перекладах використовується епітет. Алексісу Парнісу вдалося найближче до оригіналу підібрати фразу "як ревучий реве" (*"τ'αριωπός χυλάει"*), зберігаючи перифраз, але опускаючи тавтологію і звукову виразність другої лексеми.

З стилістичних фігур у творі виділяється умовчання *"Як понесе з України / У синєє море / Кров ворожу..."* і *"Все покину і долину / До самого Бога / Молитися..."*. У першому випадку можна припустити причини схвильованості мови поета, наростання наруги і акцентації уваги на кінцевій метафорі та інверсії, а в другому – спадну градацію. Переклади Літси Г. Патеракі і Яніса Рицоса не передають це явище, тоді як переклади Галини Маслюк та Алексіса Парніса містять в собі обидва умовчання. Що стосується метафори і інверсії "Кров ворожу", Літса Г. Патеракі, Галина Маслюк і Яніс Рицос використовували замість прикметника родовий відмінок іменника, інверсія збереглася тільки в перекладі Галини Маслюк "ворога кров" (*"Του εχθρού του αίμα"*), Алексіс Парніс ж у своєму перекладі залишив тільки лексему "ворог".

Таким чином, кожен з перекладів вірша Тараса Шевченка "Заповіт" новогрецькою мовою відобразив певні аспекти оригіналу. Так, переклади Алексіса Парніса і Яніса Рицоса передають дух "Заповіту", ґрунтуючись, головним чином, на збереженні поетичної форми, при цьому відображаючи художню своєрідність стилю, евфонію, систему образів, емоційний фон та ідею вірша. Алексісу Парнісу вдалося відтворити новогрецькою мовою шевченківський вірш, що обмежило можливості передачі всіх стилістичних засобів; Яніс Рицос ж зробив акцент на змістовній стороні, чіткіше передаючи лексико-семантичний аспект оригіналу. Переклади Галини Маслюк та Літси Г. Патеракі спрямовані на передачу не поетичної форми, а образів завдяки відтворенню стилістичних засобів. Переклад Галини Маслюк більш дотримується оригінального тексту, а Літси Г. Патеракі вдалося

передати лейтмотив свободи, що звучить у вірші за допомогою відтворення фоніки оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басенко-Кормалі Н. Зустріч українського національного поета з грецькою словесністю / Н. Басенко-Кормалі // *Σεβταένκο Τарάς – Διαθήκη*. – Χіος: Алфа Пι, 2011. – С. 104–153.
2. Басенко-Кормалі Н. Т. Шевченко – Діонісіс Соломос: осліпувачі свободи / Н. Басенко-Кормалі // *Σεβταένκο Τарάς Διαθήκη*. – Χіος: Алфа Пι, 2011. – С. 15–164.
3. Журавлев А. П. Звук и смысл / А. П. Журавлев. – М.: Просвещение, 1991. – 160 с.
4. Костенко Н. В. "Заповіт" Тараса Шевченка / Н. В. Костенко // *Марксизм и современность*. – №2. – 1995 // <http://marksizm.ucoz.ru/publ/43-1-0-507>
5. Чернишова Т. М. Вибрані праці / Упоряд. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Савенко А. О. / Т. М. Чернишова. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 400 с.
6. Шевченко Тарас Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: *Поезія 1837-1847*. – С. 371.
7. *Σεβταένκο Τарάς Διαθήκη / Τарάς Σεβταένκο*. – Χіος: Алфа Пι, 2011. – 386 с.

Надійшла до редколегії 11.03.14

Кожуховская Ю.

"Завещания" Тараса Шевченко в свете множественности переводов на новогреческий язык

Как следует из названия, статья посвящена выявлению особенностей переводов стихотворения "Завещание" Т. Шевченко на новогреческий язык. В статье проведено сравнение переводов Алексиса Парниса, Галины Маслюк, Литцы Г. Патераки и Янниса Ритсоса. Анализ и сравнение осуществлены по следующим критериям: сохранение поэтической формы, просодии, образной основы и стилистических средств. В статье обращается особое внимание последовательному развитию мелодики как аспекту, который непосредственно влияет на образную основу стихотворения. Методами исследования являются описательный и сравнительный.

Ключевые слова: украинская поэзия, новогреческий язык, Т. Шевченко, поэтический перевод.

Kozhukhovska J.

Taras Shevchenko's "Zapovit" in the orld of plurality of Modern Greek language translations

As the title implies the article focuses on determination of the translations of Taras Shevchenko's poem "Testament" in Modern Greek language. The article presents a comparison of translations that were made by Alexis Parnis, Galina Maslyuk, Littsa G. Pateraki and Yiannis Ritsos. The analysis and comparison is made according to the following criteria: the preservation of poetic form, prosody, imagery basis and stylistic devices. This paper pays a special attention to the melodic progressive development as an aspect that directly affects the poem imagery base. Research methods are descriptive and comparative.

Key words: Ukrainian poetry, Modern Greek language, Taras Shevchenko, poetic translation.